

ובמגן אברהם (תפ"ו) כתב שכיון שמוכח בגמרא שהכזית קטן יותר מחצי ביצה ממש, הרי שמש"כ השו"ע ל' חצי ביצה – "לא דק, ולחומרא לא דק". והשיעור האמיתי קטן יותר. והסכים עמו הנ"ב (או"ח סי' ל"ח).

וכע"ז בביאור הגר"א (על שו"ע שם), שכוונת השו"ע ב"חצי ביצה" (בלי הקליפה) היא זהה לשיעור "שליש ביצה" (עם הקליפה), עכ"ד. וכיון שהביצה עם הקליפה 50 סמ"ק (וכנ"ל), הרי ששליש הוא 17 סמ"ק, וזהו גם שיעור ה"חצי ביצה" של השו"ע¹². הרי עלה בידינו שיעור 17-20 סמ"ק, לכל השיטות.

משקל המצה

אע"פ שהשיעור של הכזית נמסר רק בנפח בלבד (כהסכמת כל הראשונים והאחרונים), אחר שיתברר לנו מהו היחס בין הנפח של המצה לבין המשקל – אפשר לברר את הנפח בקירוב גדול על ידי ידיעת המשקל.

המחברים שעסקו בבירור הענין העלו¹³ שהמצה שוקלת 50-55% מהנפח. כלומר, שהרוצה לקחת מצה שהנפח שלה הוא 20 סמ"ק (לדוגמא), יכול לברר זאת על ידי שלוקח מצה השוקלת 10-11 גרם.

הוכחה ברורה מהמציאות

יצויין, שבהקרבת קרבן מנחה בבהמ"ק היו עושים קמיצה מהמנחה, ואופן עשיית הקמיצה הוא: "שליש אצבעות על פס ידו וקומץ". ועל כך כתוב בגמרא, "אין קמיצה פחות משני כזיתים". – והנה קמיצה של אדם רגיל היום אינה עולה על 40 סמ"ק (ואדרבה היא קטנה בהרבה), ומוכח מזה שאין אפשרות בשום אופן ששיעור הכזית יותר מ-20 סמ"ק. וזו ראיה ברורה.

"מדות ושיעורי תורה" עמ' רל"ט הביא את כל זה והעיר שבביצים שלנו לא מצינו קליפה כה עבה, ויש לנכות רק בערך עשירית (10%).

אך נראה שההלכה נקבעת עפ"י הפוסקים, שכולם הביאו לנכות שיעור של רבע מהביצה (25%) או יותר, ללא חולק – המהרי"ל, השלי"ה, המג"א, החוות יאיר ב"חוט השני", הנו"ב, התשובה מאהבה, הגר"א והחת"ס – המובאים במוש"ת שם. והגר"א אף הביא זאת להדיא כהסבר דעת השו"ע, ופשוט שכך יש ללמוד בדעת השו"ע כדברי הפוסקים.

אמנם כאן יש סיבה מוכרחת יותר לנקוט כפוסקים הנ"ל, אף שנראה לעינינו לא כך (ולא רק משום שבטלה דעתנו לדעתם). עצם הדיון כאן אינו על גודל ה"ביצה", אלא על גודל ה"זית". א"כ, כשהפוסקים אמרו לשער ב"חצי ביצה", הרי שעלינו לברר מה היתה חצי הביצה עליה הם כוונו, כדי לדעת מהו הגודל המדובר. ואין שום נפק"מ מהו גודל חצי ביצה שלנו. [ואמנם, אם היה הנידון שיעור ה"ביצה", היה מקום לשער אותה כפי גודלה היום, וכדברי המוש"ת. אך כאן אין אנו דנים כלל על שיעור ה"ביצה", באים אנו לשער שיעור "כזית", אלא שלמרות הזיתים הקטנים של היום – אזלינן כאן בשיטת הסוברים לשער בזית של זמנם שהוא כחצי ביצה, ו'חצי ביצה' הוא רק שיעור שנועד להגדיר את גודל הזית שהיה פעם. א"כ יש לשער גם את קליפת הביצה עפ"י מה שהיה בזמנם. וזה ברור]. ואף מי שירצה לטעון שיש לנכות רק עשירית (10%), לא הוסיף בכך הרבה, ועולה לדבריו לחצי ביצה 22.5 סמ"ק, והיא תוספת קטנה.

¹² ובאמת נראה לבאר, דהשו"ע מעולם לא חלק על הא דהכזית נקבע לפי פרי הזית המצוי, כמבואר לעיל (בטעם א'). ומה שהביא שיעורא דכחצי ביצה י"ל: הנה מצינו שהחזו"א נקט באופן ברור שקביעת השיעור הוא עפ"י פרי הזית המצוי, ואעפ"כ בהוראה מעשית נקט כשליש ביצה [עם הקליפה] משום שיתכן ויש זיתים גדולים יותר ממה שהגיעו לידו, ולחם הוא חשש. וי"ל דאף דעת השו"ע כך, דכיון שי"א שהכזית כחצי ביצה [בלי הקליפה], חשש שמא יש כאלה זיתים ולכן העתיק שיעור זה בשם י"א. – והנה הגר"א בביאורו כתב ששיעור שלישי ביצה עם הקליפה הוא בדיוק כשיעור חצי ביצה בלי הקליפה, נמצא לפי"ז שדברי השו"ע (דהכזית י"א שהוא כחצי ביצה) הם בדיוק כדברי החזו"א (הסובר שפרי הזית המצוי – הוא קובע את השיעור).

¹³ "מדות ושיעורי תורה" (לרבי חיים בניהו שליט"א), "כזית השלם" (לרבי פינחס באדנר שליט"א), הג"ר יחיאל אברהם זילבר זצ"ל (עורך המידות והשיעורים ביתד נאמן), וכך עלה בערך גם במדידות שערכתי בעצמי. אף שעדיין אין בזה ודאות גמורה, מסתבר לסמוך על זה כיון שכל המחברים העלו מסקנה דומה (ובכמה שיטות מדידה שונות).

ראיה גדולה היא זו! [נ.ב. ראיתי בשו"ת משנה הלכות (חלק ח' סימן קצ"ד) שהביא ראיה זו, וכתב שהיא ראיה חזקה ביותר שאין מקום לפקפק בה, וז"ל: "ולפענ"ד הוא תמיהה גדולה ולית נגר ובר נגר דיפרקינה", עכ"ל].

לבחון מחדש את המושכל הראשון

(והרי ידוע שהגודל של הזית השתנה!) [האמנם?]

אחת ההתמודדויות העיקריות של חיבור זה היא, היחס לשאלה הנשאלת בטבעיות מפי שומעים רבים. כאשר נודע להם על אפשרות של שיעור קטן לכזית, ועוד – שגודלו של הזית המצוי יכול להיות משמעותי לשיעור הלכתי זה, צפה ועולה מאליה השאלה: "והרי ידוע שהגודל של הזית השתנה?".

וכאילו באים לומר: הרי זה כבר ידוע וברור (כמושכל ראשון!) שהזיתים של פעם גדולים היו. ובנוסף לזה גם פשוט וברור שהשיעורים ההלכתיים תלויים הם ועומדים בזיתים של פעם ולא של היום. ולכן תמהים קצת על ה"חידוש המופלג" המוצג זה עתה בפניהם, ותוהים מהו הקשר בין הזית הקטן שנמצא במטבח – לבין השיעור הגדול שמקובל (כ"דבר פשוט") שהוא הוא השיעור ההלכתי של הכזית. "וכי יתכן ששיעור הכזית הוא כגודלו של זית?".

ולכן מן הראוי לציין כבר במקום זה, שעצם המושכל הראשון שהוצג לעיל – ראוי הוא לבדיקה. ואדרבה, מן הראוי היה שהוא יהיה הצד המחודש, כי הפשטות היא בדיוק ההיפך! הן משום שלפי רוב הראשונים אין שום סיבה ידועה להניח שאירע שינוי כלשהו בגודל הזית, והרי בפשטות הוא קבוע ללא שינוי כמו בימי קדם ממש. וכמו שאז היה השיעור כמו הזית המצוי (וכמפורש בדברי חז"ל, בתוספתא ובגמרא, וזה מוסכם לכו"ע ללא חולק). – כן גם עתה.

והן משום שלפי עיקר ההלכה – אין משמעות הלכתית לזית שהיה בימי קדם, ואדרבה – הזית של היום, זה המצוי בכל מטבח – הוא הקובע את השיעור ההלכתי.

בעז"ה בספר 'הידורי המידות' הארכנו יותר בהסבר נימוקים אלו (והם מדברי החזו"א והקהילות יעקב ז"ע). ולא באו הדברים בכאן אלא לומר שבמקום לחשוב על דברים אלו כמחודשים, ושהשיעור הקטן הוא הנראה כבלתי מסתבר (וממילא – עליו הראיה) – אדרבה ולהיפך, יש לראות שיטה זו כהפשוטה והברורה, והשיעור הגדול יותר הוא המחודש.

וכדברי הגאון בעל ה"אבני נזר" ז"ע, שכאשר נשאל מהו שיעור הכזית, תמה על השואל ואמר: "וכי לא ראית זית מימך?".

השינוי במושכל הראשון – הוא המטרה של פרק קצר זה.

המצוה לשיעור "לחמץ לא תאכל" בדאורייתא המבואר בעמוד הבא

47 סמ"ק

שטח המצה עבור נפח 47 סמ"ק

[כ-26 גרם]:

כ- 15.3 ס"מ * 15.3 ס"מ

תמונה זו מתייחסת למצה בעובי סנדרטי

של 2 מ"מ (כעובי מטבע 1 שח)

($15.3 \times 15.3 \times 0.2 = 46.8$)

15.3*15.3 ס"מ

כזית ראשון

- א. לחומרא למהדרין (47 סמ"ק) המחשה לשיעור זה בעמוד הקודם
- ב. הידור (25 סמ"ק) המחשה לשיעור זה בעמוד 22
- ג. עיקר ההלכה (17-20 סמ"ק) המחשה לשיעור זה בעמוד 20
- ד. בשעת דחק גדול (5 סמ"ק) המחשה לשיעור זה בעמוד 24

א. כזית ראשון – לחומרא למהדרין – 47 סמ"ק

מנהג נפוץ הוא להחמיר ולהדר כדברי המ"ב כדי לצאת ידי חובת המצוה דאורייתא כפי כל הדיעות. לפ"ז נהגו לאכול כזית מצה בנפח כ-47 סמ"ק [כ-26 גרם].
ראה המחשה לשיעור זה, בעמוד הקודם.
באכילת שיעור זה יוצאים ידי חובה גם את חומרת אכילת ב' כזיתים, ואין צריך להוסיף עליו. וכמבואר להלן בעמוד 28.

שטח המצה לשיעור 47 סמ"ק:

במצת יד שעוביה 2 מ"מ (זהו עובי רגיל ו'סטנדרט' למצת יד), השטח הנצרך לשיעור זה הוא 15.3 ס"מ * 15.3 ס"מ, וכגודל המצה המופיע בעמ' הקודם.
עבור מצה דקה יותר, צריך להוסיף יותר שטח, בהתאם. וכן עבור מצה עבה יותר, צריך פחות שטח (ראה הנחיה כיצד לשער את עובי המצה, בעמוד 27).
מצת מכונה - מצוי שהיא מעט עבה יותר ממצת יד, ואזי - הגודל (השטח) הוא פחות. [מצות מכונה רבות – עוביין 2.2 מ"מ (יתכן שיימצאו מצות מכונה דקות עד כדי 1.9 מ"מ).
גודל השטח של 47 סמ"ק במצת מכונה שעוביה 2.2 מ"מ הוא כ: 17 ס"מ * 12.6 ס"מ. כיון שהשטח של מצת מכונה הוא בערך 17 ס"מ * 17 ס"מ, זהו בערך 3/4 מצה. יצויין, שכל שורה במצת מכונה היא בערך רוחב 1 ס"מ, ולכן אפשר בקלות למדוד - בלקיחת 13 שורות].

ב. הידור באכילת 25 סמ"ק (למי שקשה לו ה"חומרא למהדרין" של אכילת 47 סמ"ק)

מי שקשה לו להחמיר בהידור של אכילת שיעור של 47 סמ"ק, הידור יש לאכול כ-25 סמ"ק [כ-14 גרם] (כדעת שו"ת בנין ציון המובא במ"ב, לשער הכזית בחצי ביצה עם קליפתה).
ראה המחשה לשיעור זה, בעמוד 22.

ג. שיעור הכזית מעיקר ההלכה – 17-20 סמ"ק

מי שקשה לו להדר - דינו שיוכל לסמוך לכתחילה [ולברך] על שיעור של 17-20 סמ"ק [10-11 גרס], כיון שכך הוא השיעור עפ"י עיקר ההלכה. ביאור לשיעור "17-20" סמ"ק ראה בעמ' 21.

ראה המחשה לשיעור זה, בעמוד 20.

כך הורה לי מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שמי שקשה לו להדר יוכל לסמוך לכתחילה על שיעור של כ-17 סמ"ק, כיון שכך הוא השיעור הנכון עפ"י עיקר ההלכה (מרן זצ"ל הדגיש בפני שזה אינו "בדיעבד" עבור מי שקשה לו לקיים את המצוה לכתחילה. אלא זהו "לכתחילה" עבור מי שקשה לו להדר בקיום המצוה).

כשיעור זה נהג מרן החזו"א (ראה ספר אורחות רבנו ח"ב עמ' ס"ח: "אמר לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שהיה כמה שנים בסדר אצל מרן החזו"א זצוק"ל וזוכר שמרן חילק מצה כזיתים קטנים". ובהגדה של פסח "חזון איש" עמוד ל"ט: "למסובין חילק מצה ככף יד בלא האצבעות", וכן גם אני שמעתי מפי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שהיתה זו הנהגת מרן החזו"א כשהיה מיסב אצלו בליל הסדר). כך גם היתה הוראת מרן הקהילות יעקב זצ"ל בע"פ "ככף היד בלי האצבעות" כפי שמסרו כמה מחשובי הרבנים בשמו, ראה לעיל בעמודים 7-8.

כל זה כשיטת רבינו חיים מוולאזין, שהיה "מיקל מאד בשיעור כזית אף לענין מצה בליל א' דפסח" (שערי רחמים, מנהגי הגר"ח קס"ה). וכדרך שכתב גם רבינו הנצי"ב מוולאזין "וזה ברור דשיעור כזית המבואר בשו"ע הוא שיעור קטן מאד ולמה לנו להחמיר" (מרומי שדה פסחים לט). עוד אמר לי מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שבדורות קודמים לא נהגו לאכול כהשיעור הגדול של המ"ב [גם הגרמ"מ שפרן שליט"א מסר (במכתבו המובא בראש הקונטרס) בשם זקניו שלא כך היה מנהג העולם במקומם לפני המלחמה].

ה"אבני נזר" (מסוכטשוב) נשאל מהו שיעור כזית לברך ברכה אחרונה, וסימן על אצבעו עד אחרי הציפורן מעט ואמר שבשיעור זה יש כזית, והשיב לשואל כמתמיה: "וכי לא ראית זית מימך?" (הליכות שלמה פסח עמ' ר"ג). ופסק כן גם לענין מצה בליל א' דפסח (הסדר הערוך ח"א עמ' תנ"ט).

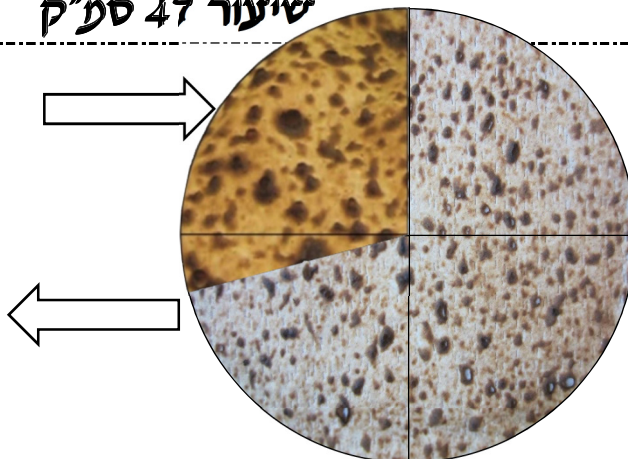
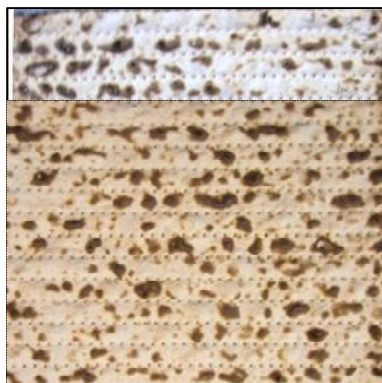
ד. בשעת דחק גדול – 5 סמ"ק

בשעת דחק גדול, כגון חולה או מי שאינו יכול לאכול כשיעור 17 סמ"ק, אפשר לסמוך על הסוברים שהשיעור הוא כגודל זית של זמנינו, ראה להלן בעמוד 24-25.

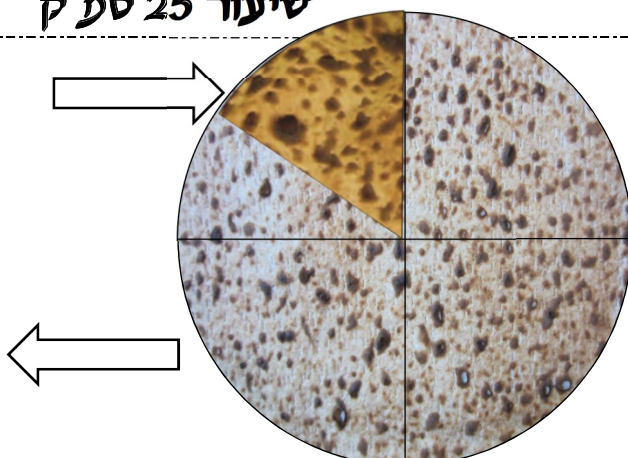
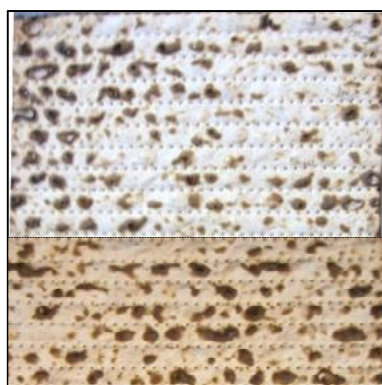
המחשת השיעורים ביחס למצה שלימה

במצת יד שלימה "סטנדרטית" (שעוביה 2 מ"מ וקוטרה 32-33 ס"מ) יש כ-160-170 סמ"ק.
במצת מכונה שלימה (לפי מצה שעוביה 2.2 מ"מ ורוחבה ואורכה כ-17 ס"מ) יש כ-63 סמ"ק.

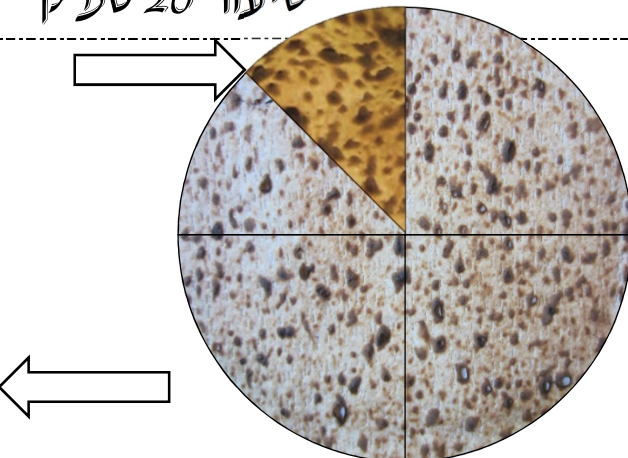
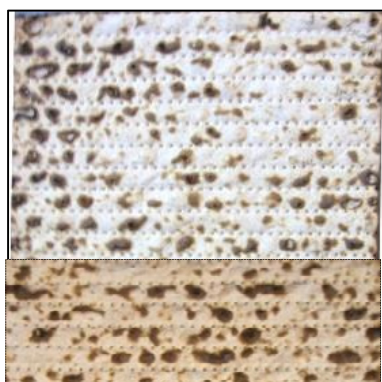
שיעור 47 סמ"ק

שיעור 25 סמ"ק

שיעור 20 סמ"ק

המחשה לשיעור 17 סמ"ק

(המחשה לשיעור "עיקר ההלכה" העכאר בעמוד הבא)

העלים הגדולים המצויים ברובד החיצוני של החסה שוקלים 15-17 גרם בערך, לפיכך אפשר לסמוך שבעלה אחד שכזה יש שיעור של בערך 17 סמ"ק (המשקל הסגולי של חסה הוא מעט יותר מ-90% ממשקל המים, הנצרך לדקדק בשיעור באופן מצומצם, יכול לשערו בהתאם ליחס הנ"ל).
הרוצה להוסיף כדי שיעלה בידו עד כדי 25 סמ"ק, יצטרך לקחת עוד כמחצית העלה בגודל הנ"ל.

מרור

- א. לחומרא למהדרין (25 סמ"ק)
- ב. עיקר ההלכה (17 סמ"ק)
- ג. בשעת הדחק (5 סמ"ק)

מצות אכילת מרור היא מדרבנן בזמן הזה.
ולכן, אף לכתחילה אין צריך לחוש בזה לשיעור הגדול [הסובר להכפיל את השיעור עפ"י
ההנחה שנתקטנו הביצים] (מ"ב סי' תפ"ו סק"א, ושבט הלוי ח"ו סי' ס').

א. השיעור לחומרא למהדרין:
25 סמ"ק.

ב. השיעור מעיקר ההלכה:
אף לכתחילה די ב-17 סמ"ק, שהוא השיעור מעיקר ההלכה. וכן נהג ואף היה מורה מרן החזון
איש¹⁴.
ראה המחשה לשיעור זה, בעמוד הקודם.

ג. בשעת הדחק
בשעת הדחק, כגון חולה או מי שאינו יכול לאכול כשיעור 17 סמ"ק, אפשר לסמוך על הסוברים
שהשיעור הוא כגודל זית של זמנינו, כדרך שיבואר להלן בעמוד 25.

¹⁴ ארחות רבנו ח"ב עמ' עה-עו (וז"ל: "מו"ר [הקה"י] זצוק"ל אמר לי שמרן החזו"א היה מחלק למסובים עמו בסדר
מרור (חריין) שגודלו לפני שפררו היה בערך כשליש ביצה של היום, והוסיף מו"ר שכן הוא נוהג כמרן [החזו"א]
זצוק"ל לחלק שיעור מרור חריין לבני ביתו").
וכן ב"סידור פסח כהלכתו" פ"ט הערה 61, וכן בפסקי תשובות סי' תפ"ו הערה 20, מובא שמרן הגר"ח קניבסקי
שליט"א העיד שכך נהג החזו"א לעצמו וכן הורה אף לאחרים.

המצה לשיעור "עיקר ההלכה" המבואר בעמוד הבא

20 - 17 סמ"ק

שטח המצה עבור נפח 20 סמ"ק

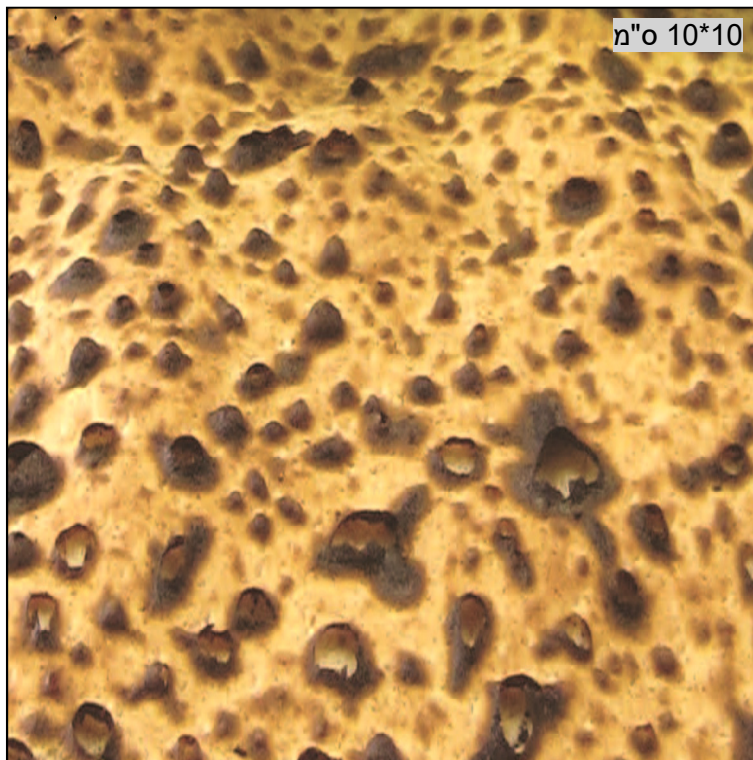
[כ-11-10 גרם]:

כ- 10 * 10 ס"מ

תמונה זו מתייחסת למצה בעובי סטנדרטי

של 2 מ"מ (כעובי מטבע 1 שח)

($10 \times 10 \times 0.2 = 20$)

טורד

שיעור הכזית עבור כורך – הן לכזית מצה והן לכזית מרור:

א. עיקר ההלכה (17-20 סמ"ק) המחשה לשיעור זה בעמוד הקודם

ב. בשעת הדחק (5 סמ"ק) המחשה לשיעור זה בעמוד 24

א. השיעור מעיקר ההלכה – 17-20 סמ"ק:

לאכילת כורך, שהוא רק זכר למקדש ולא לשם קיום המצוה, בודאי די בשיעור 17-20 סמ"ק [10-11 גרס].

ראה המחשה לשיעור זה, בעמוד הקודם.

[מעיקר ההלכה, אפשר לסמוך ולברך על שיעור זה אף לכזית ראשון שהוא דאורייתא, וכן לאפיקומן, כפי שצויין שם במקומם].

שטח המצה לשיעור 17-20 סמ"ק:

במצת יד שעוביה 2 מ"מ (זהו עובי רגיל ו'סטנדרט' למצת יד), השטח הנצרך ל-20 סמ"ק הוא 10 ס"מ * 10 ס"מ. וכגודל המצה המופיע בעמ' הקודם.
עבור מצה דקה יותר, צריך להוסיף יותר שטח, בהתאם. וכן עבור מצה עבה יותר, צריך פחות שטח. (ראה הנחיה כיצד לשער את עובי המצה בעמוד 27).

מצת מכונה - מצוי שהיא מעט עבה יותר ממצת יד, ואזי - הגודל (השטח) הוא פחות. [מצות מכונה רבות – עוביין 2.2 מ"מ (יתכן שיימצאו מצות מכונה דקות עד כדי 1.9 מ"מ).
גודל השטח של 20 סמ"ק במצת מכונה שעוביה 2.2 מ"מ הוא כ: 17 ס"מ * 5.4 ס"מ. כיון שהשטח של מצת מכונה הוא בערך 17 ס"מ * 17 ס"מ, זהו בערך 1/3 מצה. יצויין, שכל שורה במצת מכונה היא בערך רוחב 1 ס"מ, ולכן אפשר בקלות למדוד - בלקיחת 6 שורות].

ביאור שיעור "17 - 20 סמ"ק"

מעיקר ההלכה, די בשיעור 17 סמ"ק. שהרי הכזית כחצי ביצה (כמבואר בשו"ע), ונקטו רוב הפוסקים שהיינו כחצי ביצה בלי הקליפה (שיעורה 37.5 סמ"ק), והמחצה הוא 19 סמ"ק. והמ"א כתב ששיעור זה "לא דק, ולחומרא לא דק", כלומר שבאמת הוא קטן יותר. וכן הגר"א כתב ששיעור זה (דחצי ביצה בלי הקליפה) שווה לגודל שליש ביצה עם הקליפה (שעולה 17 סמ"ק).
ולסוברים כזית כשליש ביצה בודאי די בשיעור זה; וק"ו לסוברים שהוא כגודל זית המצוי.
עכ"ז כיון שנמסר כאן שיעור זה כעיקר ההלכה (ולא לחומרא או למהדרין), נקטנו שיעור עד 20 סמ"ק לרווחא דמילתא, כי לפעמים יש מעט אי דיוק במדידה.

ב. בשעת הדחק:

בשעת הדחק, כגון חולה או מי שאינו יכול לאכול כשיעור 17 סמ"ק, אפשר לסמוך על הסוברים שהשיעור הוא כגודל זית של זמנינו, ראה להלן בעמוד 24-25. (ובאג"מ או"ח ג' סי' ס"ו צידד דבמקום חולי יתכן להקל בכורך שלא להצריך בו שיעור כזית כלל לאכילת המרור). מנהגו של הקה"י היה לחלק לכזית מרור (חריין) של כורך כגודל זית בינוני שלנו (ראה שם הערה 18).

המחשה לשיעור "לחמרא למהדרין" בדרכי המבואר בעמוד הבא

25 סמ"ק

שטח המצה עבור נפח 25 סמ"ק

[כ-14 גרם]:

כ- $11.2 * 11.2$ ס"מ

תמונה זו מתייחסת למצה בעובי סטנדרטי

של 2 מ"מ (כעובי מטבע 1 שח)

($11.2 * 11.2 * 0.2 = 25$)

11.2*11.2 ס"מ